

Роман Ингарден

КРИТИЧНІ ЗАУВАГИ ДО ПОЗИТИВІСТСЬКОЇ ЛОГІКИ¹

Коли ми намагаємося зрозуміти чого навчають нас попередні дослідження висловів, чи то в логіці, чи то в теорії пізнання, тоді ми усвідомлюємо, що вони не намагаються з'ясувати можливо найважливішу річ, яка є головною причиною існування цих особливих витворів людського розуму. Тобто, йдеться про те, для чого існують вислови, якою є їхня роль – чи може краще – якими є їхні різні функції у житті людини, а особливо у пізнанні людиною реальності, з якою вона має справу. У сучасній математичній логіці, особливо у рамках так званого числення висловів, взагалі не досліджуються вислови заради самих висловів, а досліджується, зокрема, їхня різноманітна будова та способи їх використання. Вони розглядаються як елементарні, операційні, складники витворів мислення вищого порядку. Втім, у цих операціях логіка послуговується не самими висловами, але так званими вислівними змінними, тобто чимось, за допомогою чого при переході від самої логіки до застосувань в емпіричних науках можна замінити незазначені в іншому місці результати, які називаються “висловами”. “Незазначені в іншому місці”, бо про них сказано лише те, що вони мають (або в інших логічних системах можуть мати більше) два “значення”: “істину” та “хибу”. Але, знову ж таки, ці значення зовсім не аналізуються чи визначаються, а лише називаються “істиною” або “хибою”, або позначаються яким-небудь символом-замінником (наприклад, “1” або “0”). Відтак, не відомо, в якому власне сенсі мовиться тут про “значення”, “істину” і “хибу”. Так відбувається тому, що ці питання не належать до компетенції логіки як суто “формальної” чи “формалізованої” науки і тому їй зовсім байдуже, що ж під цим розуміється, бо це психологічне питання, яке для логіки немає жодного значення².

Але сама практика логістики свідчить, що коли йдеться про “істину”, “хибу”, “значення”, “1” або “0”, то “істинність” вислову в сенсі певної властивості, яка йому притаманна, або значення, яке характеризує його за певних обставин, змішується з самим істинним висловом, яке володіє цим значенням чи властивістю. Інакше не можна було б використовувати символи “1” або “0”, введені для позначення лише логічних значень вислову, для позначення або заміни тих самих висловів, а це робиться шляхом вставки в складні логічні вирази *на місці* змінних p, q (змінні, які замінюють *вислови*) лише значень 1 і 0 (вони є конкретними *значеннями* висловів). Те саме відбувається, коли символ p можна прочитати двояко: “ p ” або “істинно, що p ”. Можливо, що до цієї плутанини досить легко дійти за відсутності будь-яких міркувань з цього приводу, але це не є на користь логічних систем, якими так пихато вихваляються їхні творці.

Цей брак будь-якого науково-відповідального з'ясування, що таке “вислів”, “істина”, “хиба” тощо – а брак цей все ж таки програмовий – найкраще свідчить про те, що сучасна математична логіка цілком *ухиляється* не лише від дослідження будови та властивостей висловів, а й від будь-якого міркування про їхній зв'язок з тією частиною реальності, якої вони стосуються. Не кращою, з цього погляду, є ситуація в царині числення класів або ж в царині традиційної “філософської” логіки. У логіці, крім деяких найпотрібніших і не дуже зрозумілих зауваг до будови вислову – про що йтиметься далі – ми не знаходимо жодних міркувань ні про відношення висловів до реальності, ні про їхню роль у пізнанні. В межах так званої філософської логіки, яка не хоче обмежуватися проблемами самого логічного числення – прикладом тут можуть бути різні логіки кінця дев'ятнадцятого і початку двадцятого століть – вже сам аналіз будови й властивостей висловів є незадовільним. Вона, зазвичай, губиться в певній досить примітивній психології висловлювання (сądzenia) – крім нечисленних винятків, наприклад у Пфандера в його “Логіці”, зрештою значно пізнішою й такою, що знаходиться під впливами аналізу Гуссерля. Психологічні дослідження не ведуть до задовільного пояснення ані архітектоники цілих висло-

¹ Перекладено за виданням: Ingarden, R. (1972). Krytyczne uwagi o logice pozytywistycznej. [B:] Ingarden, R. Z teorii języka i filozoficznych podstaw logiki, 191–221. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Переклад Ігора Карівця.

² Це одне із постійно практикованих ухилянь неопозитивістичної логіки, коли вона має справу з проблемами, які не може вирішити.

вів різних видів, ані різнорідних функцій їх частин, ані зрештою функцій розмаїтих міжвислівних “сполучників”, завдяки яким з однієї сторони виникають логічні цілості вищого порядку, а з другої – розмаїті функції цих же складних висловів. Також майже без винятку не згадується питання про відношення висловів до реальності та їх роль у пізнанні, і скрізь це робиться з обґрунтуванням, що це питання належить не до логіки, а до теорії пізнання. Але коли ми, своєю чергою, звернемося до досліджень у царині теорії пізнання, то переконаємося, що тут – принаймні протягом останніх ста років – відсутні якісь систематичні дослідження, які б дали чіткі відповіді на це питання. У сучасній теорії пізнання, під впливом емпіричних тенденцій, особливо позитивістичних, – а ці впливи щодо обсягу досліджень стосуються також неемпіричних напрямів теорії пізнання, наприклад у неокантіанців! – наголошується на важливості аналізу досвіду, особливо чуттєвого, лише у зв’язку з так званою проблемою неповної індукції, коли звертають увагу на вислови, зокрема на так звані наукові гіпотези. Але й у цьому випадку предметом міркувань є не роль чи функція висловів у пізнанні досвідно даної реальності, а радше роль досвіду в обґрунтуванні висловів, особливо ствердних загальних висловів. Також у ній вже враховано взаємозв’язки окремих висловів різних типів, особливо в рамках методологічних міркувань, що стосуються аксіоматичної формальної системи або системи висловів у рамках однієї емпіричної науки. Серед різних епістемологічних систем нової філософії можливо лише Кант у своїй “Критиці чистого розуму” зрозумів проблему суті вислову в його ролі чи функції щодо безпосередньо пізнаваної реальності. Без сумніву, що це є осердям його трансцендентальної логіки. Однак, конкретні історичні умови, в яких формувалася його епістемологічна система – зокрема, його занадто велика залежність від певних висновків емпіризму Г’юма та емпіризму загалом, або деяких його переконань з теорії науки, а з іншого боку результати деяких його досліджень в межах самої логіки (концепція аналітичних та синтетичних висловів, його спосіб розуміння апріорних висловів) привели до того, що роль висловів стосовно реальності, яку пізнає людина, він одразу зрозумів під кутом зору особливої ілюзорної деформації реальності категоріями. Відтак, це настановує нас на думку, що в нашому пізнанні ми маємо справу не з реальністю, а з певним її феноменальним спотворенням. Проте, він вперше (наскільки мені відомо) чітко сформулював проблему відношення до пізнаваної реальності в її численних різновидах та ролях. Натомість після Канта ця проблема знову або

закостеніла у вигляді повторення традиційних кантівських положень, або взагалі зникла з поля зору. Серед філософів двадцятого століття мені відомий лише один філософ, який розглянув це питання заново, а саме: Е. Гуссерль у двох своїх працях “Формальна і трансцендентальна логіка” та “Досвід і судження”. Ці праці містять низку цікавих висновків, проте вони зрештою займаються проблематикою так званого трансцендентального ідеалізму, внаслідок чого роль висловів з функції суто пізнавальної немовби стає функцією співтворення реальності світу, можливо, ідеальних предметів. Вислів стає певним видом метафізичного чинника замість суто гносеологічного, причому йдеться не лише про вислів, як про певний особливий логічний витвір, що стосується акту висловлювання чи судження суб’єкта пізнання. Проте, незважаючи на цю останню особливість, Гуссерль у межах своєї загальної філософської проблематики досягає далекосяжного перебільшення чи переоцінки значення висловів, на відміну від недооцінки їх ролі в емпіричних чи позитивістських міркуваннях. Тому доцільно знайти золоту середину в розгляді цього питання про вислови.

Недооцінка ролі висловів, а опосередковано нехтування глибшими її дослідженнями, випливають з низки теоретичних припущень, які ми знаходимо в різних напрямках сучасної епістемології. Відіграє тут значну роль емпірична настанова, а головне – позитивістська. На першому місці тут знаходиться переконання, що головна й суттєва функція пізнання (незалежно від того, в якій царині, але очевидно, перш за все, стосовно реального світу) полягає у набутті досвіду, зокрема чуттєвого, який є одночасно статичним (тимчасовим і ніби нерухомим), пасивним та рецептивним *станом* спостереження, тобто він не є “актом”, а є “відчуттям” (“doznawanie”). Цей досвід розуміється в дусі сенсуалістичного постулату, згідно з яким він є отриманням “вражень”, володінням махівськими “елементами» тощо. Все, що ми дізнаємося про світ, надається нам – у світлі цього погляду – завдяки такому розумінню досвіду. Вислови нічого нового надати нам не можуть, нічого новому не можуть нас навчити, згідно зі старим принципом: *nihil est in intellectu, quod non fuerit antea in sensu*. Якщо ми взагалі можемо чимось завдячувати висловам, то це не що інше, як якоесь збереження, знерухомлення матеріалу знання, наданого нам досвідом, та можливість “збереження” здобутого знання в пам’яті завдяки особливій здатності “знаків” з яких вони складаються, як про це казав ще Кондільяк у своїй праці “Есе про походження людського знання”. Ба більше, може йтися ще про певне *впорядкування* матеріалу знання, надане досвідом, *впорядкування*, яке можуть

нам – згідно із цим поглядом – забезпечити вислови. Але навіть при такому “впорядкуванні” треба, згідно з позитивізмом, бути дуже обережним, чи він не привносить якесь “спотворення” реальності. Загалом емпірики мають схильність дошукуватися у різних випадках цих спотворень, спричинених впливом, а навіть і раніше, вже перед самим поняттєвим охопленням певної реальності – спотворень різного виду, починаючи від *idola fori* Бейкона і закінчуючи різними реїстичними положеннями про «вирази-замінники» тощо. До цього ще можна додати по суті переконання, які характерні для критицизму Канта, тому що кантівські категорії, так тісно пов’язані з різними типами висловів, що вони є нічим іншим, як певним видом спотворення або навіть феноменальною завісою реальності тою “формою”, яка їй самій є чужою. Але у критицизмі Канта це питання має ще особливий аспект, який полягає в тому, що роль вислову не вичерпується запровадженням цих категоріальних спотворень у феноменальному видимість реальності. Цього аспекту бракує емпірично-позитивістській позиції. Згідно з настановою критики, а саме те, що вислів поміщає в категорії матеріал, наданий чуттями (передусім “зовнішніми», а матеріалом, як відомо, у цьому випадку є “множина вражень”), це є, так би мовити, не просте, але необхідне спотворення видимості реальності (чи навіть самої реальності?), але воно містить – згідно з Кантом – певний позитивний момент і є завдяки йому чимось набагато значущим за саме спотворення. Тільки завдяки висловам стає можливим пізнання (людське чи взагалі будь-яке пізнання?), оминаючи вже тут функції форм споглядання часу і простору, що є питанням “в собі”, не пов’язаним безпосередньо з нашою проблемою. Згідно з Кантом, без вислову нам були б суб’єктивно (приватно) доступні множини “вражень”, тому не можна було б говорити про досягнення будь-якого пізнавального результату, який був би “універсальним” – для багатьох суб’єктів *тут самим* і так само обов’язковим, і лише цей момент “універсальності” або чинності (*Allgemeingültigkeit*), згідно з Кантом, перетворює отримане знання на “пізнання” – не кажучи вже про необхідність тих результатів. Ба більше, Кант заявляє, що “*Anschauungen ohne Begriffe sind blind*”³. Так само і в цій функції концептуального підходу, який полягає не в класифікації інтелекту, а – щоб дотримуватися кантівського способу самовираження – у насиченні даних досвіду світлом сенсу понять (розуміння), є також позитивним моментом пізнавальної ефективності висловів. Ідентичний (для всіх суб’єктів пізнання) сенс

понять, який міститься у вислові, уможлиблює *універсальність* або *чинність* пізнання у значенні *доступності* результатів, що містяться у вислові, для будь-якого суб’єкта пізнання. У той же час, згідно з Кантом, вислови власне через те, що в кожному з них ніби операційно містяться одна або декілька категорій і застосовуються до чуттєвих даних та вводяться у шаблони нашого пізнання, спричиняють те, що ми маємо справу в пізнаванні (висловлюванні) не з “річчю в собі”, а лише з реальністю у її *власній* формі як “явищем”. Це явище становить неусувальну перепону між суб’єктом пізнання та реальністю, яку ми намагаємося пізнати і яку ми ніколи, лише формулюючи вислови, не пізнаємо. Таким чином, те, що є “універсальним і необхідним”, уможлиблює пізнання і водночас унеможлиблює пізнання як незалежне від пізнання *правильне* відображення реальності; і цей трагічний момент кантівської теорії пізнання є наслідком насамперед суб’єктивізації поняття *a priori*. Те, що має бути *a priori*, є не лише *незалежне* від досвіду, але й водночас є специфічною суб’єктивною функцією того, хто пізнає, і яка веде до появи певного виду додатку чи вставки чужорідного чинника пізнаної реальності (того, що реальне). Тут відчутний вплив концепції Г’юма, що наше пристосування запроваджує момент необхідності в ідею причинного зв’язку, крім того, що те, що було у Г’юма *випадковим* психічним механізмом суб’єкта пізнання, стає у Канта *необхідною* умовою (людського) пізнання.

Тому критичні міркування завершуються негативною частиною, в якій значною мірою нівелюється значущість висловів у пізнанні, яку Кант приписує їм у позитивній частині своєї концепції. Подальший хід міркувань про роль висловів у пізнанні формувався саме так, щоб позитивний аспект аргументів Канта був забутий, а негативний – зберігався в традиції у вигляді страху перед деформаціями, які можуть спричинити у пізнанні будь-які концептуальні витвори, зокрема і вислови. Ми почали бачити ці деформації скрізь, де пізнання може містити будь-які настанови та функції поняттєво-розумового пізнання. Разом з цим виникла концепція т. зв. “чистого досвіду”, яка набуває різних форм залежно від напряму дослідження, але всюди простежується одна й та сама тенденція, а саме: усунення з досвіду всього, що з будь-якої причини викликало сумнів щодо, так би мовити, його суто досвідного, а насправді суто пасивно-перцептивного характеру, або сумнів щодо походження з чогось або відмінного від досвіду. Кульмінацією цієї тенденції, з одного боку, є ідея “критики досвіду” (пор. Авенаріус та його прихильники), а з другого – зведення досвіду до чуттєвого сприйняття, до *прос-*

³ Нім. “Чуття без понять сліпі” (прим. перекл.).

того володіння певною сукупністю т. зв. чуттєвих “вражень”. Все, що хоч в який-небудь спосіб породжувало підозру, що не є “враженням”, усувалося з поняття досвіду як домішок, що спричиняє його хибність. Вже історично зумовлена особливість полягає в тому, що ці враження були витлумачені атомістично, згідно з першими тенденціями Лока, як множина (незмінних) елементів⁴.

З тенденцією вбачання у поняттєвих (логічних) конструкціях, зокрема у висловах, чинника, який деформує дані отримані через “чистий” досвід, збіглася скептично-номіналістична схильність – така значуща для позитивістів та неопозитивістів – до уникання будь-яких важких проблем, що вимагають глибшого аналізу. При чому, “важкими” та “небезпечними” вважаються всі питання, які стосуються будь-яких питань, які виходять за межі т. зв. “чуттєвих даних” (“вражень”). Бо скрізь вони боялися “метафізичної довільності”, “суб’єктивності” поглядів тощо. Іноді це відбувалося досить несподіваним чином у поєднанні з пропагандою конвенціоналізму в математичному пізнанні – загальніше: дедуктивному – і навіть певного конвенціоналізму у фізиці та природознавстві. Побоюючись суб’єктивного фактора, цей суб’єктивний фактор був висунутий на перший план у формі “конвенції”, як наприклад тільки правильний спосіб розуміння математичних аксіом. Відповідно до цих тенденцій будується так званий “логічний синтаксис» мови (польські логіки, Карнап).

Усе це зумовило не тільки те, що самі дослідження висловів, як засобів пізнання, що виконують ту чи іншу пізнавальну функцію, дуже значною мірою були обмежені та відсунуті на другий план або

відкинуті на користь т. зв. “формальної логіки”, збудованої як конвенційна формальна дедуктивна система, але водночас сприяло тенденції усунення чи принаймні значного зменшення різноманітності висловів та їх пізнавальних функцій до певного необхідного мінімуму шляхом т. зв. зведення всіх видів висловів лише до *одного*, а саме до “категоричних” висловів, зокрема асерторичних, до – як часто мовиться – простих висловів, а категоричних до одиничних висловів – у крайньому випадку до т. зв. “протокольних” висловів чи речень, або як кажуть інші, “атомістичних”. З цих “простих”, атомістичних, висловів намагаються збудувати будь-які логічні системи завдяки запровадженню різноманітних “логічних операторів” – істиннісних чи інших. Вони також відіграли свою роль у створенні апарату логічних конструкцій, який був найвигіднішим для *логічного числення* – найвигіднішим, що означає, між іншим, забезпечення тих, хто послуговується цим численням, не тільки від будь-якої – якщо так можна сказати – помилки в численні, але навіть від того, що цінність результатів, отриманих під час числення, зумовлена інтелектуальними здібностями та розумовими зусиллями особи, яка користується логічним численням. Особу мали замінити уважне писання і спостереження за написаними знаками. Але й зрештою і ці знаки були зведені до усталених своєрідних рисунків.

Аби це загальне твердження було підтвержене певним фактичним матеріалом достатньо звернутися до різних сучасних підручників чи логічних досліджень та усвідомити, як там трактуються різні типи висловів, а також окремі логічні операції. Так, наприклад: запроваджуються т. зв. “істиннісні” функції, або способи створення певних “складних” висловів з елементарних (простих) висловів за допомогою “істиннісних” логічних операторів, таких як імплікація, кон’юнкція, альтернатива тощо. За їхньою допомогою, наприклад, умовний вислів загального типу “якщо p , то q ” розуміється як *пара* висловів, причому як категоричних (простих)⁵. Якщо замість змінних p і q підставити *довільні* “складні” вислови, то ми можемо мати справу з парою пар категоричних висловів, або з парою пари пар таких висловів тощо. Диз’юнктивний вислів розуміється як пара висловів з’єднаних логічним оператором “або”, кон’юнкцію розуміють як пару висловів поєднаних словечком “і” тощо. При цьому, під час застосування т. зв. Матеріальної імплікації (наприклад, наші логіки жодної

⁴ Це мало особливо негативний вплив на експериментально-психологічні дослідження видів чуттєвого досвіду. За допомогою *самої організації експерименту* намагалися *усунути* з досвіду, наприклад під час бачення речі, все, що виходить за межі т. зв. чуттєвих вражень (особливо зорових), тобто ті перцептивні *функції* суб’єкта, завдяки яким йому безпосередньо надаються речі в тих чи інших виділених комбінаціях їх властивостей. Вже саме бачення *речі* повинно було полягати у суб’єктивному домішку спостерігача, наприклад на введенні *виображень, раніше отриманого знання* тощо у сферу “чистих сприйнять” і на їх спростуванню (пор. дослідження психофізіологів, особливо німецьких, від перших починань Фехнера і до феноменологів та психологів характеру). Строго кажучи, всі результати цих експериментів взагалі нічого нас не навчають про фактичний перебіг чуттєвого сприйняття (досвіду), бо вони відбуваються (навмисно) за штучних умов, які частково порушують, а частково унеможливають спонтанне виникнення досвіду й розвиток його пізнавальних функцій. Це майже так само, як би хтось, прагнучи експериментально пізнати рухові здатності людини, спочатку лікував її параліч, а потім переходив до її кінцівок.

⁵ Тоді *nota bene* показується, що, таким чином, при введенні вислівних змінних не залишається нічого іншого, як на місце змінних підставити вислови, ці складні вислови можуть, у свою чергу, складатися зі складних висловів тощо.

іншої не визнають⁶) допускається автономність і незалежність членів таких пар один від одного за умови чіткого застереження, що замість змінних p , q , r можна підставляти *будь-які* вислови, незалежно від того, чи містить їх зміст якісь компоненти або функції, що забезпечують між ними якісь зв'язки; чи ні. Тож допустимі такі чудові “імплікації” як наприклад «Якщо Вісла впадає у Балтійське море, то А. Міцкевич є автором “Пана Тадеуша”». Якщо в конкретному змісті вислову є зв'язки між попередником і наступником умовного вислову, то такі зв'язки ігноруються, оскільки, на думку логістів, *не від них* залежить істинність чи хибність цілого умовного вислову, а лише від встановленого методу⁷ визначення істинності чи хибності окремих членів такої пари висловів⁸. Виникає ніби протилежна ситуація, коли трактують кон'юнкцію або альтернативу ($p \cdot q$, $p \vee q$). У випадку кон'юнкції “і» трактується як сполучник двох *завжди* незалежних один від одного висловів (т. зв. вислови, які визначають стан речі незалежно від себе, тобто автономно), не беручи до уваги випадок, коли ні p , ні q , *взяті окремо*, не є істинними, зате $p \cdot q$ є (одночасно) істиною. Інакше кажучи, не згадується випадок, коли “і” є *необхідним* сполучником p та q , необхідним, бо він визначає *співістинність* висловів, що входять до складу кон'юнкції $p \cdot q$. Забуваючи про цей особливий випадок, одночасно заявляють, що замість p і замість q в $p \cdot q$ можна підставити *будь-який* вислів і що $p \cdot q$ є істиною *завжди* й тільки тоді, коли p *окремо* і q *окремо* є істинними, хоча *de facto* кон'юнкція є істиною вже тоді, коли за автономності або залежності p та q цілість $p \cdot q$ є істинною, але вислови p та q *кожен окремо* не є істинними. Тому кон'юнкція завжди трактується як пара автономних та незалежних висловів, але ніколи як особлива *сукупність* залежних висловів, що утворюють разом цілість для себе, яка може бути істинною.

⁶ На перший погляд здається, що це не так, бо логіки визнають ще так звану “формальну” імплікацію. Але формальна імплікація, яка відрізняється своїми членами від “матеріальної” імплікації, не відрізняється, згідно з логістичною концепцією, від неї щодо типу зв'язку між членами і своєю структурою.

⁷ Цей метод переформулює добре відому теорему, що імплікація є *хибною лише в одному випадку*, а саме, якщо $p = 1$, а $q = 0$; при інших комбінаціях p і q імплікація є істинною.

⁸ Я не можу тут з'ясувати, чи так само є у випадку т. зв. *strict implication* Льюїса. Однак, варто зауважити, що Льюїс не вважає *strict implication* істиннісною функцією. З іншого боку знаменно, що логісти на загал не хочуть прийняти *strict implication* Льюїса, у нас наприклад Мостовський.

Здається, що не існують такі вислови p та q , кожне з яких осібно було б хибним, але разом вони утворювали б істинну цілісність. Бо що ж означає “осібно”? Якщо щось є червоне, то воно одночасно є кольорове й одночасно є протяжне. Це означає: не може бути істиною, що певна куля є червоною, якщо одночасно не є істиною, що та ж куля є кольоровою та протяжною. Іншими словами, вислів “Куля є червоною” є істинним, якщо істиною є “Куля є червоною і куля є кольоровою, і куля є протяжною”. Тож, тут істинність p зумовлена істинністю “ p і q і r ”. Відтак, маємо двояку інтерпретацію твердження, що вислів p є істинним “осібно”, а саме:

1) p є “осібно” істинним, якщо його істинність не є *зумовленою* істинністю жодного іншого вислову q . “Осібно істинний” означає “незалежно істинний” від істинності будь-якого іншого вислову (автономно, безсумнівно істинний).

2) “Осібно” істинним є вислів, якщо а) *відомо*, що p й одночасно б) *не відомо*, що q , ні те, якщо p , то q (що p тоді й лише тоді, коли q).

Отже, коли під “осібно істинним” ми маємо на увазі те, що визначається (2), то істинність кон'юнкції можна вважати зумовленою лише істинністю “осібним” p та “осібним” q . Натомість, якщо під “осібно істинним” розуміємо “безсумнівно істинний”, тоді істинність кон'юнкції зумовлена безсумнівною істинністю обох членів або сумнівною істинністю обох членів та істинністю вислову “ p лише тоді, коли q ” або “ q лише тоді, коли p ”.

Очевидно, у логіці, яка всі види висловів зводить до категоричних простих висловів та до якоїсь множини таких висловів “осібно» істинних у другому значенні – коли вона не хоче визнавати жодної специфічної залежності між висловами, ані висловів, складених з неавтономних членів (не осібно істинних) – пропагується власне перша з наведених інтерпретацій кон'юнкції й одночасно вона поширюється на випадки, коли між висловами p та q не лише не існує жодного предметного зв'язку (наприклад «Адам Міцкевич є автором “Пана Тадеуша”» і “Землетрус у Чилі 1960 року був страшною катастрофою”), але навіть і на “ p і p ”. Це те, що характеризує позитивістську логіку, яка *усуває* з логіки *будь-які* випадки, в яких відношення між висловами вимагають пояснення складних залежностей, та водночас зводить їх усі, здавалося б, до “найпростішого” випадку, а саме: до побудови з незалежних одне від одного “елементарних висловів” арифметичної цілості, в якій її складові (операційні одиниці) немовби тільки додаються. Логічні оператори різних типів дуже складні для аналізу просто замінюються твердженням про кількість істинних (окремих) елементарних висловів

з усієї їхньої множини, кількості, від якої повинна залежати істинність усього вислову, збудовано за допомогою цього логічного оператора. Це зроблено для того, щоб не було потреби докладати зусиль; кожен, хто не розуміється на взаємозв'язках висловів або на істотних залежностях в даній царині, міг би тільки *рахувати* і, володіючи отриманою звідкись інформацією про істинність чи хибність елементарних висловів (речень), також міг би без зусиль вирішувати, чи ця складна *цілість* є “істинною” чи ні. Але, що означає у цьому випадку ця істинність – цього не з'ясовують і навіть не вбачають у цьому жодної проблеми. Адже логіка повинна бути засобом, який гарантує істинність автоматично отриманих висновків, без мислення, будь-ким, а найкраще машиною. Це вже найвищий ідеал, яким захоплюються логіки та методисти ХХ століття. Людина та її розум стали зайвими!

Таке трактування кон'юнкції як конструкції, в якій замість “вислівних” змінних можна підставити будь-який вислів, як я вже згадував, веде до конструкції, якою ми ніколи не послуговуємося у повсякденній практиці чи навіть у конкретних науках вона не використовується, а саме до функції: $p \cdot p$. Її створення є (принаймні на позір) узгоджується з визначальним твердженням про те, що кон'юнкція є істинною, якщо обидва її складники є істинними, і хибною, якщо хоча б один із її складників є хибним. Однак, хто з нас у практичному житті чи в науці скаже: «Адам Міцкевич є автором “Пана Тадеуша” і Адам Міцкевич є автором “Пана Тадеуша» або “Квадрат є рівностороннім і квадрат є рівностороннім”? Навіщо *повторювати цілком непотрібне те ж саме?* І чи це взагалі припустимо, якщо ми по суті хочемо, аби ця цілісність була істинною?⁹ Коли нам кажуть, що $p \cdot q$ є істинним тоді й тільки тоді, коли p є істинним та коли q є істинним¹⁰, тоді це здається правильним а) якщо припустити, що p не залежить від q , і навпаки, б) за замовчуванням, що p *відрізняється* від q . Інакше кажучи, цілість $p \cdot q$ має сенс тоді, коли вона утворена відповідно до значення логічного оператора, який продукує цю цілість, у даному випадку це є словечко “і”. Отож, сполучник “і”, який з'являється в *повсякденній* мові, неявно містить у своєму значенні, серед іншого, той факт, що те, що він “з'єднує”, створює “пару”, так звану цілість, складається з двох різних компонентів (загалом: p, q). Суто мовна функція “і” полягає у

поєднанні або двох *різних* імен, Петро, Павло¹¹, або двох *різних* висловів. Але ця функція відповідає отриманій з неї “*предметній*”¹² функції, яка стосується референтів, визначених членами даної пари, тобто, наприклад, стосується особи, яка називається “Петром” та особи, яка називається “Павло”, відповідно це стосується стану речей, визначеного “ p ”, і стану речей, визначеного “ q ”. Цим фундаментальним, первинним, значенням логічного оператора “і”, логісти нехтують або спотворюють, коли створюють кон'юнкцію $p \cdot p$. Чи можливо “поєднувати” *те саме з собою?* Чи це має якесь значення? І це незалежно від того, чи враховується мовна чи предметна функція цього логічного оператора. Чи можна справді стверджувати, що $p \cdot p$ утворює *пару* висловів? Це *один і той же вислів написаний двічі* – з якоюсь незрозумілою метою. Але все-таки йдеться не про окремі “написи” чи “записи”, а про те, що написано за допомогою цього запису, коли говориться, що кон'юнкція є істинною, коли і т. д. Істинними можуть бути лише *вислови* – згідно з логічним визначенням – але не самі “написи” чи “записи”. Два вислови можуть бути лише двома тоді, коли (а) вони відрізняються одне від одного якимись аспектами свого значення, або (б) якоюсь особливістю символічного (звуко-графічного) витвору, який “означає” пов'язаний з ним сенс – так є тоді, наприклад, коли ми маємо два вислови двома різними мовами, але з однаковим значенням, наприклад, коли вони правильно перекладені – або, нарешті, (с), коли маємо обидва випадки (а) і (б). У логіці, яка розглядає вислови головно з позиції їхнього значення, самі відмінності щодо (б) є неважливими. Також тут можна вважати двома висловами лише вислови, які *відрізняються своїми значеннями*. Тому вираз $p \cdot p$ – чи також довільна його підстановка – не утворює насправді *пару висловів*, а лише є подвійним записом *того самого вислову*, а логічного оператора “і” використовується всупереч своєму властивому значенню. Відтак, цілість є витвором “всупереч-значенню” (*Widersinn*).

Однак, сучасні логісти послуговуються цим витвором і не лише ті, котрі визнають лише матеріальну імплікацію, але навіть Льюїс, який запровадив *strict implication*. Всі вони також використовують його для доведення теорем, *nota bene* іноді таких, правильність яких щодо сумісності значення можна й треба піддати сумніву. Однак, тут не варто

⁹ До цього я ще повернуся, коли аналізуватиму функтор “і”. Справа ця пов'язана з функцією категоричних висловів. Тому тут йдеться лише про охарактеризування певних тенденцій трактування істиннісних функторів.

¹⁰ Це є, зрештою, простою тавтологією або *регресом!*

¹¹ Очевидно, що ситуація не зміниться, коли є два різних “Павла”.

¹² Про ці дві функції функціональних слів я вперше писав у 1931 році у праці “Das literarische Kunstwerk”.

переконувати логістів, що вони не мають рації. Йдеться лише про усвідомлення того, звідки походить цей вид незвичного та неузгодженого зі щоденним вживанням словечка “і” розуміння?

Мені здається, що – крім вже згаданого отождошення “написів” з висловами, крім відсутності розуміння того, що навіть суто графічно-звуковий аспект слова або вислову *не є* ідентичний індивідуальному рисунку на папері, він відіграє тут роль, перш за все, граничного розуміння кон’юнкції двох висловів, як пари абсолютно незалежних висловів, значення яких не розглядається та не аналізує програмово, а поєднання яких за допомогою логічного оператора “і” визначається не на основі розуміння його значення, а шляхом здійснення т. зв. “формалізації”. Це є особлива характерна процедура для позитивістської та неопозитивістської логіки, процедура, яка є у той самий час певним наслідуванням методу, який застосовується в математиці для аксіоматизації певних її систем. У нашому випадку вона

полягає у тому, щоб довести ніби логічний оператор взагалі немає жодного значення, а набуває його лише завдяки зіставленню з виразами (іменами або висловами), які мають значення...[...]. Також у нашому випадку маємо таке: якими б не були два вислови, незалежно від їхнього значення, вони є обидва водночас істинні, той вся кон’юнкція істинна, і якщо вони обидва хибні, або лише одне з них хибне, а інше істинне, то й вся кон’юнкція буде хибною – це означає, що обидва ці вислови пов’язані логічним оператором “і”, але він взагалі не має особливого значення, а виконує лише функцію поєднання саме таких пар висловів. [...]. Не інакше і з трактуванням інших функцій істинності, зокрема альтернативи та диз’юнкції. Проте більш детальний розгляд цих функцій я здійсню пізніше, підготувавши вже певний позитивний матеріал щодо структури висловів (у логічному значенні) та їх ролі у пізнанні [...]. *(Продовження буде).*